

Turið Sigurðardóttir

Færøernes universitet

turids@setur.fo

Paradise Lost og ”Slaget ved Slesvig.” Oversættelse ved etableringen af færøsk litteratur

Det er velkendt, at oversættelser er vigtige for sent etablerede litteraturer på nye litteratursprog. De er kilde til fremskaffelse af de nødvendige genrer og tilstrækkelig kvantitet. Desuden er oversættelser af hovedværker fra den kulturkreds, som den nye litteratur vil gøre sig gældende indenfor, nødvendige, og sidst men ikke mindst er oversættelser vigtige for udviklingen af et nyopstået litteratursprog.

De første trykte færøske bøger: oversættelser fra og til færøsk

Udgivelsen af de første færøske bøger blev understøttet af romantikken og den kulturelle skandinavisme i 1820- og 30-erne. Startskuddet blev givet i 1822 med den første færøske bog: kvadene om Sigurd Fofnersbane, ledsaget af *dansk* oversættelse i paralleltekst på vers. Som den anden færøske bog udkom Matthæus' evangelium i 1823 i *færøsk* oversættelse med den danske version trykt som paralleltekst. Den tredje færøske bog var oversættelsen af Færingesaga fra 1832, trykt med den oldislandske originaltekst og dansk oversættelse som paralleltekster.

Både oversættelsen af Matthæus og *Færingesaga* skyldtes den færøske præst J. H. Schrøter. Men hans livfulde adaptation af Matthæus faldt på klippegrund og fik ikke nogen udelt succes. Problemet var, at færøsk havde ikke været religionssprog siden reformationen og man manglede en norm for kirkeligt sprog. Når Schrøter adapterede evangeliet til den hjemlige kultur og beskrev de uforsigtige jomfruer, som ikke havde tran på deres lamper, blev der slået hårdt ned på denne profanering. Bedre modtagelse fik oversættelsen af *Færingesaga*, hvor Schrøter havde færøske sprogforbilleder i sagn og kvad.

De nævnte tre første trykte færøske bøger har grundlæggende status i færøsk litteraturhistorie og stærk symbolværdi i nationsopbygningen. Som den første trykning af færøsk nationaldigtning samt af ét af evangelierne og den oldislandske saga om Færøernes ældste historie

i færøsk oversættelse udgør de grundsten for den litteratur, som voksede frem på det nye færøske skriftsprog i anden halvdel af det 19. århundrede.

I 1820- og 30-erne fandtes der ikke nogen ortografisk standard for færøsk. Der fandtes heller ikke på Færøerne trykkerier eller forlagsvirksomhed. De ovenfor omtalte bøger udkom i Danmark med danske lærdes medvirken – titler, forord m.m. er på dansk, beregnet på et dansklæsende publikum i Danmark og på Færøerne – for Sigurdkvadene og Færingesagaens vedkommende også i det øvrige Norden.

To poetiske oversættelser til færøsk fra 1820- og 40-erne

I den samme periode blev der på Færøerne produceret oversættelser, som ikke opnåede at vække nogen udgivers interesse og som langt fra at blive kanoniseret først blev trykt meget senere. Jeg skal her omtale to eksempler på poetiske oversættelser, som ikke var igangsat af eller i samarbejde med danske lærde, men med al sandsynlighed inspireret af den ovenfor omtalte udgivelsesvirksomhed. I det følgende præsenteres digteren J. Chr. Djurhuus' færøske gendigtning af *Paradise Lost* samt litteraten J. Nolsøes gendigtning af C. Plougs "Slaget ved Slesvig."

"Djævelske toner" – Milton på færøsk

Udover Schrøters oversættelse af Matthæus blev omtrent samtidig en anden af verdenslitteraturens religiøse tekster introduceret til færøsk sprog. Det drejer sig om en gendigtning af John Miltons *Paradise Lost* (1667) ved digteren Jens Christian Djurhuus (1773–1853), et af de største navne i den færøske kvaddigtningens renæssance i det tidlige 19. århundrede. Djurhuus' færøske versjon af Milton har titlen "Púkaljómur"¹ og er bevaret i en optegelse fra 1824 men kan være ældre. Djurhuus' forlæg er den danske oversættelse af Milton ved Johs. Henr. Schönheyder (1790), som iøvrigt repræsenterer blankversets indtog i dansk litteratur.

"Púkaljómur" står for sig selv i Djurhuus' produktion. At han selv satte den højt, fremgår af, at han sendte den sammen med andre af sine digte til den færøske folkemindesamler og udgiver i Danmark, V.U. Hammershaimb.

"Púkaljómur" anvender ikke blankvers, men henter sin strofeform i et religiøst digt af islandsk oprindelse, som findes bevaret på færøsk fra middelalderen, "Ljómurnar"². Digtet bevaredes mundtligt på Færøerne til sent i det 18. århundrede og findes i en optegnelse fra denne tid med 13 strofer, en tredjedel af det oprindelige digt, som findes velbevaret i

Island. Digtets melodi var bevaret i den færøske mundtlige tradition, og dette var vigtigt for Djurhuus' valg af strofeform til sin gendigtning: eftersom færøsk sproget digtning udelukkende var sangdigtning, havde han brug for en melodi, og den fik han fra "Ljómurnar"; dens højtidelige gammelfærøske tone var det engelske epos værdig. Han valgte ikke en melodi fra de danske salmer, som var i brug på Færøerne og det var der gode grunde til: da kirkesproget var dansk, ville det være uortodoks og ulegalt at give den færøske gendigtning af Milton en salmemelodi, og desuden er *Paradise Lost* ikke en salme. "Ljómurnar" var et religiøst digt, men p.g.a. sin katolske oprindelse et forbudt digt, som der var blevet advaret mod at synge i fuld længde. Det var derfor ikke enkelt for Djurhuus at vælge strofeform til sin Milton-gendigtning. Man kunne næsten mene, at det ville have været lettere for ham at anvende blankvers; men dertil har traditionen for rimet digtning og sang dog været for stærk.

Udover selve strofeformen knytter Djurhuus an til "Ljómurnar" gennem den titel han giver sin gendigtning, "Púkaljómur", hvilket kan oversættes "Sataniske vers" eller "Djævletoner", idet "ljómur" betyder klang, tone eller sang, og "púki" er det samme som djævel.

En sammenligning mellem 1. strofe hos Milton, Schönheyder og Djurhuus kan indledningsvis give en fornemmelse af den færøske gendigtningens præg.

Jens Christian Djurhuus' gendigtning af <i>Paradise Lost</i> , 1824 eller før: <i>Púka-Ljómur</i>	Schönheyders oversættelse af <i>Paradise Lost</i> til dansk, 1790:	John Milton's <i>Paradise Lost</i> , 1667
Frá Bretland hoyrdist songur, slíkt hoyrist ikki longur, um ondirs syndafall. Mikael stóð í stríðum við sínum einglum blíðum ímóti tann himnatræll. Almakt hann í svalandi dýpið rendi, við sínum einglum hann í pølin sendi, evig vreiði eftir teimum brendi, sligin lá í helviti hvør fjendi.	Om første Menneskets Ulydighed Og Lystenhed til den forbudte Frukt, Som bragte Døden hid, og Edens Tab, Og al vor Nød, indtil en større Mand Oprejser os igjen til Salighed: Syng du o Muse, himliske!	Of Mans First Disobedience, and the Fruit Of that forbidden Tree, whose mortal Fruit Brought Death into our World, and all our Woe, With loss of Eden, till one greater Man Restore us, and regain the blissful Seat Sing Heav'nly Muse...

Milton og med ham Schönheyder begynder med en lang inverteret sætning, hvor til sidst den himmelske muse – sandsynligvis Hellig-

ånden – påkaldes. Djurhuus angiver mere jordnært straks sin kildes britiske oprindelse: "Frá Bretland hoyrdist songur", d.v.s. "Fra Britannien hørtes sang", og fastslår samtidig dens unikke status: "slíkt hoyrist ikki longur", d.v.s. "sådan høres ikke mere". Lignende præsentationer af en forestående beretnings oprindelse ses i flere færøske kvad, hvor kildens oprindelse ofte siges at være islandsk, f.eks. "Frøði er komið úr Íslandi, skrivað í bók so breiða", d.v.s. "En beretning er kommet fra Island, skrevet i en stor bog".

Forskellen mellem det abstrakte i Miltons skriftlitterære stil og det konkrete i Djurhuus' mundtlige stil ses også i den indledende præsentation af de stridende parter. Milton omtaler i sine første vers de overordnede modsætninger "Døden" og "Eden" i almene formuleringer. I den færøske gendigtning oprulles derimod straks en konkret kampsituation med to hære, som står overfor hinanden, på den ene side ærkeengelen Mikael og hans englehær og på den anden side "himnatræll", d.v.s. "himmel-skurk", som den faldne Lucifer her kaldes, og hans hær af faldne engle.

Miltons bibelhistoriske epos udgør 11 000 linjer. Djurhuus' "Púkaljómur" er på 56 10-linjers strofer, 560 linjer ialt eller en tyvende-del af Milton. Kvaddigteren Djurhuus koncentrerer sig ikke mindst om rustnings- og kampscener men også beskrivelser af rumrejser mellem de forskellige topoi, himmel, jordisk himmel og helvede, og forsømmer heller ikke at beskrive den oprindelige verdens dejlighed og Helvedes rædsler.

"Púkaljómur" er ikke et heltekvad som dem Djurhuus havde digtet, bl.a. Ormen den lange om Olaf Tryggvasons fald ved Svold, men et religiøst digt. Dermed er gendigteren udelukket fra at anvende det digteriske færøske sprog, som han behændigt digtede heltekvad og nidviser på. Han står her overfor opgaven at formulere sig på færøsk i en genre, som i 300 år ikke var blevet praktiseret på færøsk. Eivind Weyhe har undersøgt sproget i "Púkaljómur" og kalder digtet et "djærvt forsøg på at tage færøsk i anvendelse som digtersprog i en genre, hvor der ikke fandtes nogen levende traditon, og før man gennem den senere sprogrejsning havde nået at udstikke linjerne for, hvad man ville opfatte som acceptabelt sprog"³. Efter at den færøske skriftsprogsnorm var blevet etableret, blev "Púkaljómur" hårdt kritiseret for sit dårlige, d.v.s. danskprægede sprog. Et tilsvarende stærk danskpræget sprog finder man, i parentes bemærket, i de første islandske oversættelser af lutherske salmer straks efter reformationen.⁴

Det sproglige træk, som springer mest i øjnene i "Púkaljómur", er de mange danske ord, som digteren vælger at anvende til det religiøse emne. Men desuden er sproget fuldt af ugrammatiske ordformer, og

det er noget som vi ikke ser i Djurhuus' øvrige digtning. Her er det den metriske form, der spiller ind. Ved at underkaste sig kravet om regelmæssig vekslen mellem kvindelig og mandlig udgang og kravet om fast antal svage stavelser står Djurhuus overfor endnu en udfordring som færøksproglig digter. En manglende sproglig tilpasning medfører, at vi får mange ugrammatiske former som f.eks. i femte. linje nedefra i første strofe: "ímóti tann himnatræll", hvor bøjningsendelserne er udeladt for at få versfødderne til at passe; det grammatisk korrekte ville være "ímóti tí himnatrælli". Vi har her et af de ældste, måske det første, forsøg på at bøje færøsk under kunstdigtningens metriske krav⁵.

Tildigtning og gendigtning – fra dansk samtidsdigt til færøsk heltekvad

Jákup Nolsøe (1776–1869), handelsforvalter ved monopolhandelen i Tórshavn, digter og oversætter, oversatte den danske digter Carl Plougs (1813–1894) sang "Slaget ved Slesvig". Dette slag stod mellem tyske og danske tropper den 23. april 1848, som var påskemorgen, og sangen blev trykt i bladet *Fædrelandet*, som Ploug redigerede, den 4. maj 1848. Sangen priser danskernes heltemod i kampen mod den tyske overmagt, som de led nederlaget overfor. Den står på bristepunktet af tilbageholdte følelser og udmærker sig ved ikke at omtale den sejrende modstander negativt. At sangen er digtet til en færøsk kvadmelodi og har et færøsk forbillede for sit omkvad har sandsynligvis gjort sit til, at Jákup Nolsøe blev så interesseret i Plougs sang. Det færøske omkvad, som Ploug tager som forbillede, var blevet trykt ved Hammershaimb i *Antiqvarisk Tidsskrift* året før, i 1847⁶, og lyder:

Stígum fast á várt gólv, sparum ei vár' skó!
Gud man ráða, hvar vit drekka onnur jól.

I ordret dansk oversættelse: "Lad os træde fast på gulvet, lad os ikke spare vore sko! / Gud råder, hvor vi holder jul næste gang." Ploug tilpasser til det sådan lejligheden:

Slutter kreds og står fast, alle danske mænd!
Gud han råder, når vi fange sejer igen.

Jákup Nolsøes oversættelse af Plougs omkvad er nøjagtig og vel-siddende:

Slá í ring, standið fast, danska fylkingin!
Gud má ráða, um vit sigra í annað sinn.

Jeg bygger her på Eivind Weyhes artikel om Jákup Nolsøes oversættelse⁷. Plougs sang har syv strofer, mens den færøske version findes i én optegnelse på 19 og én på 22 strofer. Som Weyhe påpeger, er sangen i den færøske omdigtning blevet til et heltekvad og slutter sig dermed til den største færøske kvadgruppe; men mens heltekvadene handler om fortidsemner, så har vi her et heltekvad om et samtidigt emne, gendigtet efter en avistekst.

Et heltekvad kan ikke være på syv strofer, og Nolsøe forlænger det ved at behandle emnet mere udførligt hele vejen, men særlig ved at beskrivelsen af kamphandlingen udvides med formuleringer fra færøske heltekvad, f.eks. hører vi (8. str.), at det næsten regner med hovedløse kroppe. Tilnærmelsen til heltekvadtraditionen sker også ved at oversætterten anvender det norrøne navn for Slesvig, nemlig Heiðabýur, i anden strofe; desuden i titlen, som kvadet har fået i redaktionen af den trykte udgave, "Orrusta [kamp]við Heiðabý"⁸. I den danske original forekommer navnet Slesvig kun i titlen, hvilket var rigeligt for de danske læsere, som vidste, hvor det grusomme slag havde fundet sted.

Jákup Nolsøe (1777–1869):

1.(+)

Satt er tað í forðum sagt -
Orðtakið man skilja:
Longur ei tú nýtur frið,
Enn vondir grannar vilja

2.(+)

Tað var átjanhundrað
Fjøruti og átta,
Órusta stóð við Heiðabý
Og so munnu bøkur vátta.

3.

Páskaklokkann kimaði blítt
Fram av donskum londum,
Týddi tó at vera mundi
Ófriður fyri hondum.

Omkvæð:

Slá í ring, standi fast,
Danska fylkingin!
Gud má ráða, um vit sigra
Í annað sinn.

Carl Ploug: Slaget ved Slesvig, 1848

1.

Páskeklokken kimed mildt
Fra den danske strand
Meldte over lande dog
Om så hård en dyst.

Omkvæð:

Slutter kreds og står fast, alle danske mænd!
Gud han råder, når vi fanger sejer igen.

Omkvædets færøske forbillede:

Stígum fast á várt gólv, sparum ei vár' skó!
Gud man ráða, hvar vit drekka onnur jól.

Ved at anvende det norrøne navn skaber oversætterten en episk afstand til den konkrete situation.

Originalens strofe ét er nummer tre i oversættelsen, som har tilføjet to indledningsstrofer. Den første gengiver en omskrivning af ordsproget om, at man lever ikke i fred længere end ens naboer vil unde én det. Her hentydes der selvfølgelig til Tyskland som Danmarks nabo. Strofe to fastslår årstallet, hvor slaget fandt sted og henviser konventionelt og afstandskabende til, at dette er dokumenteret i bøger – ”so munnu bøkur vátta” – en noget uventet kildehenvisning om en samtidig begivenhed; på den anden side ville det være dårlig stil i et heltekvad at henvise til en avis som kilde. Endelig kommer oversættelsen af originalens første strofe.

Plougs strofe tre er blevet til tre strofer på færøsk, hvor det forklares at danskerne som gode kristne er i kirke i påskehøjtiden, mens tyskerne i mørkets ly sniger sig over grænsen. Danskernes mod roses i høje toner, mens fjenden udmales negativt og kaldes ”den ubarmhjertige preusserørn”. Det eneste direkte negative som originalen siger om fjenderne er, at ”listet var i mulm og nat/ hid den tyske hær.”

De sidste fem strofer af den færøske version har ingen tilsvarende i originalen. De roser den danske flåde, som med deres dampmaskiner nok skal gøres sig gældende om nødvendigt og lovpriser ellers kong Frederik og mindes hans besøg på Færøerne, som forøvrigt fandt sted i 1844, mens han var kronprins.

”Púkaljómur” og ”Orrusta við Heiðabý” i færøsk litteraturhistorie

Djurhuus’ gendigtning af ”Paradise Lost” i metrisk, sangbart middelalder-versemål er en nyskabelse med smukke og storslåede partier. Bearbejdelsen af emnet bærer præg af den episk-dramatiske struktur i færøsk digtnings dominerende genre, heltekvadene. Digtets færøsk-danske blandingssprog og tilpasningen til den metriske form på bekostning af sprogrigtigheden gør, at ”Púkaljómur” delvis kan virke som parodi. Det er det næppe tænkt som, det er snarere et seriøst tidligt forsøg på at anvende færøsk i religiøs digtning.

Ploug digtede sit sørgedigt om de faldne danske soldater i tilpasset folkevisestil til en færøsk kvadmelodi og omkvad. Nolsøes gendigtning flytter Plougs folkevisepastiche definitivt til kvadgenren historisk vise, hvor det tragiske balanceres mod ære og kampmod. Stoffets historiske aktualitet gør, at der ikke tilføjes overmenneskelige, urealistiske dimensioner fra heltedigtningen; i stedet danner tekniske fremskridt – dampmaskinen – motiv for at holde kampmodet oppe til et kommende slag. Gendigtningen er en fornyelse ved at behandle et *samtidigt* emne episk og ikke satirisk på færøsk.

Djurhuus' og Nolsøes tekster er eksempler på betydningen af gendigtning og oversættelse i udviklingen af færøsk skriftlitteratur i første halvdel af det 19. århundrede. De bygger på den eksisterende færøsksprogede digtning – Ljómurnar og kvaddigtningen – men de udvider denne digtnings rammer, "Púkaljómur" ved at sprænge kvaddigtningens sproglige rammer og "Orrusta við Heiðabý" ved at udvide grænserne for, hvordan man kan behandle samtidige emner på færøsk. De to tekster kom som nævnt sent på tryk og de opnåede så vidt vides ikke stor mundtlig udbredelse. Men de er eksempler på litterært virke og kredsløb og "Púkaljómur" danner grundlag for både satirer og salmer, som vi ikke kan komme ind på her.

Noter

¹ Her henvises til den normaliserede udgave af "Púkaljómur" i *Føroya kvæði. Corpus Carminum Færoensium*, VI, Akademisk forlag, København 1972, s. 443–449.

² Jón Helgason, "Ljómurnar", Karsten Hoydal og Chr. Matras (red.), *Útiseti*, Bókadeild Føroyingafelags, Keyptmannahavn 1945, s. 19–29.

³ Eivind Weyhe, "John Milton på færøsk dialekt", i Maj Reinhammer (red.), *Nordiska dialektstudier*. Särtryck. Språk- och folkeminneinstitutet 1997, s. 313–323.

⁴ Heimir Pálsson og Höskuldur Práinsson, *Þýðingar*, Iðunn, Reykjavík 1988, s. 68.

⁵ Det første eksempel på metrisk digtning på færøsk, udgivet på tryk, er *Förjaríman* af Alexandur Weyhe, publiceret i København 1850.

⁶ Jonna Louis-Jensen, "Om 'Ólúvu kvæði', V.U. Hammershaimb og madam Larsen" i Turið Sigurðardóttir (red.), *Chr. Matras – aldarminning*, Føroya Fróðskaparfelag, Tórshavn 2002, s. 57–72.

⁷ Eivind Weyhe, "Eitt samtíðarligt kappakvæði – og ein ókend uppskrift" í Malan Marnersdóttir, Dagný Kristjánsdóttir, Leyvoy Joensen og Anfinnur Johansen (red.), *Bókmentaljós. Heiðursrit til Turið Sigurðardóttur*, Felagið Fróðskapur, Tórshavn 2006, s. 145–159.

⁸ Weyhe 2006, 146.